

АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тези доповідей V міжнародного
наукового семінару

м. Чернівці, 10 грудня 2021 року

Міністерство освіти і науки України
Інститут археології НАН України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Науково-дослідний Центр Буковинознавства (Чернівці)
ВГО «Спілка археологів України»

V міжнародний науковий семінар

АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тези доповідей

м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.

Чернівці
Механік

2021

ОРГКОМІТЕТ

Добржанський О. В., д.і.н., проф. (*голова*)
Скорейко Г. М., к.і.н., доц. (*заступник голови*)
Моця О. П., д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України
Михайлина Л. П., д.і.н., доц., ст.н.с.
Пивоваров С. В., д.і.н., проф.
Рідуш Б. Т., д.г.н., проф.
Чучко М. К., д.і.н., проф.
Возний І. П., д.і.н., проф.
Петраускас О. В., к.і.н., ст.н.с.
Кулаковська Л. В., к.і.н., ст.н.с.
Манігда О. В., к.і.н., н.с.
Ткачук Т. М., к.і.н.
Черновол Д. К., к.і.н., н.с.
Руснак О. В., к.і.н.
Прохненко І. А., к.і.н., доц.
Буйновська Є. В.
Баюк В. Г.
Грига В. В.
Боднарук М. І.
Романович Т. І.
Калініченко В. А., к.і.н.
Ільків М. В., к.і.н. (*секретар*)

Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей
V міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). –
Чернівці: Технодрук, 2021. – 204 с.

Тези доповідей наукового семінару присвячені актуальним питанням археології Буковини та сусідніх регіонів. Розглядається проблематика кам'яної доби, епохи палеометалу, раннього заліза, середньовіччя та раннього нового часу, а також історії вивчення, охорони та використання об'єктів археологічної спадщини, музеєфікації старожитностей краю. Результати досліджень представили науковці та краєзнавці з Чернівецької, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, Києва, Чернігова, Ужгорода, Кам'янця-Подільського (Україна), Чикаго (США), Бухареста, Сучави та Ясс (Румунія), Будапешта (Угорщина), Єдинецького району (Молдова).

© Науково-дослідний Центр
Буковинознавства, 2021
© Автори, 2021

З М І С Т

Авраменко М.О., Діденко С.В., Петраускас О.В. Дослідження на поселенні Бузовиця-1: результати та перспективи	9
Aparaschivei C., Berzovan A., Simalcsik A., Niculică B.P Mihoveni-Cahla Morii, Suceava County. Funeral discoveries belonging to the Poieniști-Lukașevka culture	12
Бандрівський М.С. Ланцетоподібні вістря стріл і списів із Західного Поділля і Північної Буковини: індикатор інокультурної інвазії зі сходу чи з півночі?	13
Боднарюк М.І. Нове багатощарове поселення на лівому березі р. Котовець в с. Опришени Глибоцької територіальної громади	17
Боднарюк М.І., Безушко І.Р., Ісопеску А.П. Зникле село Бирлінци у світлі археологічних досліджень.....	19
Буйновська Є.В. Охорона, реставрація та використання Комплексу споруд Хотинської фортеці XIII-XVIII століття	22
Буравченко В.С. Досвід відтворення кишенькового сонячного годинника з Львівського історичного музею в рамках проекту Master Terebrus	25
Вакуленко Л.В. Зубрицька культура і старожитності перших століть н.е.	27
Возний І.П. Типологія керамічних мисок XII – першої половини XIII ст. з поселень північної частини Буковини	30
Воротняк І.Д. Орні знаряддя обробітку ґрунту на Буковині за даними археологічних, іконографічних та етнографічних джерел	33

Горобець Л.В. Знахідка решток птахів при розкопках на вулиці Зарваньська 7/2 (м. Кам'янець-Подільський) – рідкісний випадок для археозоології України.....	36
Гуря Н.С. Археологічні старожитності долини річки Чугур на території с. Братушани	38
Гуцал В.А. Археологічні розвідки Чернівецького університету 1958 р.....	40
Желага Д.І. Морфологія та орнаменти біноклеподібних посудин з поселення трипільської культури етапу VI Ожеве-острів.	45
Іваночко А.І. До питання про походження поховального комплексу, знайденого на території Заповідника «Хотинська фортеця».....	47
Ільків М.В., Петровський-Штерн Й. Фрагменти єврейських надгробків з Хотинської фортеці.....	50
Калініченко В.А., Пивоваров С.В. Тильник канчука чи закінчення батога? (До інтерпретації однієї знахідки з Чорнівського городища).....	52
Коржик В.П. Природно-історичні кластери Прут-Дністерського межиріччя Буковини.	57
Коржик В.П. До питання давніх військових поховань.....	59
Корохіна А.В. До проблеми археометричного дослідження будівельної кераміки пізньоримського часу та середньовіччя на Середньому Дністрі	61
Косован В.М., Косован Л.В. Історико-культурна спадщина Хотина і околиць: досвід картографування	65

Кравченко Р.А., Черненко О.Є. Городище роменської культури Радичівське-3 у Середньому Подесенні (за матеріалами досліджень 1991-1992 рр.).....	67
Кузик О.П., Грига В.В., Ільків М.В., Калініченко В.А. Підземний хід у мечеті валіде-султан Хотинської фортеці.....	70
Купчанко М.М. Нові матеріали про житлобудівництво на поселені трипільської культури Шипинці	72
Кушнір І.Б. Повідомлення про археологічні студії на шпальтах україномовної періодики Буковини міжвоєнного періоду.....	76
Легета В.П. Відображення археологічних досліджень Бориса Тимошука в періодиці (за матеріалами ДАЧО).....	78
Мельничук О.Л. Давній Галич як церковно-релігійний центр Галичини XII-XVIII ст. (за даними археології)	80
Миська Р.Г. Монастир на Урицьких скелях: гіпотези та археологічні матеріали	82
Михайлюк В.В., Ємчук В.В. Декларування нерухомих об'єктів культурної спадщини	83
Михайлюк В.В., Ільків М.В., Калініченко В.А. Археологічний матеріал Нового часу з вул. Мізунського в м. Чернівці (з нагоди 250-ліття від заснування Садогури)	85
Niculică V.P. Some thoughts about the beginning of archeology in the Austrian Bucovina	88
Парацій В.М. Слов'яно-руські речові археологічні скарби Бережанського краю: локалізація та музеєфікація	91
Парацій В.М. Монетні скарби та окремі артефакти Бережанського краю: знахідки й музеєфікація	94

Петегрич В.М. Міста княжої доби з Наддністрянщини: чого не фіксують писемні джерела	97
Петраускас О.В. До питання про походження черняхівської культури на території України	100
Погоральський Я.В. Житла празької культури з Буковини (за матеріалами поселень Рашків і Кодин).....	103
Преступенко Ю.В. Пам'яткоохоронна діяльність Чернівецького обласного центру з питань культурної спадщини у 2021 р.	105
Прохненко К.І. Безвиграшний варіант? Проблема власного майбутнього для «відкривачів минулого нації» в умовах пенсійної реформи в Україні	109
Романович Т.І. Попередні результати декларування нерухомих об'єктів культурної спадщини Чернівецької області	112
Ротар О.В. Скарби бронзових виробів в експозиції Чернівецького обласного краєзнавчого музею (з історії дослідження).....	115
Рубанець М.В. Антропоморфний камінь-плита у с. Михайлівка.....	118
Руснак О.В. Печатка парафії села Рестеу-Атаки Хотинського повіту	120
Садов'як М.Д. Археологічні пам'ятки с. Жуків на Івано-Франківщині.....	122
Сандуляк В.О. Південно-східна башта Хотинського замку XV–XVI ст.	125
Семенюк М.С. Археологічні матеріали давньоруської культури, знайдені на території мікрорайону Рогізна	128

Строцьонь Б.С. Розкопки біля Бучацької ратуші у 2021 р.	129
Ткачук Т.М. Місце поселення Більча Золотого Парку III серед пам'яток етапу В II трипільської культури	131
Томенчук Б.П. Особливості архітектурно-просторового розпланування двох середньовічних монастирів з ротондами на Галицько-Буковинському Прикарпатті	133
Христан Н.М. Мемогія як форма увічнення влади: саркофаг князя Ярослава Мудрого	136
Черновол Д.К. Планіграфія біноклеподібних посудин на поселенні Ожеве-острів	140
Чобан Р.Д. Пам'ятка Джурів IX – городище епохи раннього заліза	143
Чучко М.К. Думитру та Мирон Барновські як власники с. Топорівці і ктитори старовинної церкви св. пророка Іллі	145
Шевчук Б.В., Ільків М.В. Антропоморфна пластика з поселення трипільської культури Мошанець, уроч. Джія	150
Шкурідін О.М. Слов'янські та давньоруські городища й поселення поблизу села Кулішівка	152
Яковишина Я.М. (Не)заліщицьке трипільське поселення Бабин (урочище Яма) на правобережжі Дністра	155
Якубовська О.З. Споруди, пов'язані з гончарним виробництвом, із пам'яток останньої чверті I тис. н.е. в українському Прикарпатті	158
Болтанюк П.А., Мегей В.П. Клейма гончарні з Вірменського бастиону	160

Драгомирецька О.Г. Скіфські бронзові дзеркала з Буковини	164
Кононенко О.М., Рідуш Б.Т., Поп'юк Я.А. Палеолітичні місцезнаходження в околицях с. Баламутівка (Чернівецька обл.)	167
Мордовін М.В., Прохненко І.А. Нюрнберзька текстильна пломба кінця XVI ст. з с. Переспа Сокальського району Львівської області	171
Нечитайло П.О., Тимчук Д.В., Омельченко О.В., Хромова І.К. Приміщення з тамгоподібним знаком зі скельно- печерного комплексу біля с. Василівка.....	175
Терський С.В., Демський Н.В., Куценяк О.Я. Пам'ятки ранньоскіфської доби в околицях с. Словіти на Львівщині	179
Федорук А.В. Графіті слона з Хотинської фортеці першої половини XVIII ст.: спроба нової інтерпретації	183
Виногородська Л.І. Замок як пам'яткознавчий та туристичний об'єкт в культурно-ландшафтній спадщині України	188
Герчук Д.А. Дослідження археологічних старожитностей Хотинської фортеці	190
Dergaciova L.V., Bodnariuc N.I. A coin hoard of Hungarian Denars from Matthias Corvinus and Vladislav II from Chernivtsi region. To the problem of the new mint-marks	192
Драгомирецька О.Г., Андроничук В.І. Надходження археологічних артефактів до музейної скарбниці у 2021 році	193
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ.....	196

Іван Воротняк (Чернівці)

ОРНИ ЗНАРЯДДА ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ НА БУКОВИНІ ЗА ДАНИМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ, ІКОНОГРАФІЧНИХ ТА ЕТНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Дослідження тяглових знарядь обробітку ґрунту відіграє ключову роль для реконструкції систем землеробства і характеристики досягнень в сільському господарстві тощо. Важливими джерелами інформації в даному випадку є археологічні матеріали, іконографічні зображення та музейні експонати, що дають можливість з'ясувати еволюцію і типологію найбільш архаїчних зразків народної агротехніки.

Найпростішим знаряддям обробітку ґрунту було рало – безвідвальне орне знаряддя з низьким кріпленням тягової сили і, відповідно, низько розташованим центром ваги, що підрізає ґрунт своїм робочим кінцем – симетричним наральником і розсовує її, по обидва боки прокладаючи борозну.

У східних слов'ян уже в перші століття н.е. було поширене рало із залізним робочим наконечником, про що свідчать знахідки наральників на поселеннях черняхівської культури. Одне з таких знарядь було виявлене археологами на поселенні біля с. Оселівка (суч. Дністровський р-н Чернівецької обл.). За формою такий наральник мав форму клиноподібного симетричного знаряддя з подовгуватою вузькою лопаттю, яка поступово розширювалася догори, і втулкою, ширшою від лопаті, із загнутими бортами. Такі знаряддя виготовлялися з залізної пластини, викуваної у формі рівнобедреного трикутника, вершина якого являла собою ніс наральника, а основа – втулку; кути основи загиналися в поздовжньому напрямку і утворювали борти втулки. Між бортами, які не сходились між собою, залишався широкий просвіт. Той бік, в який загиналися борти втулки, був нижнім в роботі, верхній бік був рівним, щоб зорана земля не гальмувала руху знаряддя (опис за В. Довженком).

На території Буковини побутували рала двох типів: безполозове і полозове. На фресках монастиря Сучавиця (південь Буковини), виконаних в XVI ст., зображена сцена оранки за допомогою знаряддя з характерними частинами безполозового рала. На думку румунського археолога В. Нямцу, в південній частині краю в період Молдавського князівства широко використовувалось гакоподібне рало. Безполозове рало не було стійким при роботі.

За його допомогою можна було робити тільки вузьку і відносно неглибоку борозну, що в розрізі нагадувала форму клина. Тому, як би близько одна біля одної не прокладалися борозни, між ними завжди залишалися необроблені смуги землі. Усунути цей недолік можна було лише шляхом неодноразової перехресної оранки.

Більш досконалим, порівняно з першим типом рала, було рало з полозом. Борозни, прокладені цим знаряддям, були ширшими і глибшими. Таке рало підрізало знизу досить широкий пласт землі, краще знищуючи коріння бур'янів. Нахилиючи знаряддя в той чи інший бік, можна було домогтися часткового обороту пласту орної землі. За принципом дії рало з полозом наближалось до знарядь плужного типу. На одному кінці такого рала перпендикулярно до дишла закріплювався дерев'яний держак, на якому встановлювався вузьколезовий асиметричний наральник, який виготовлявся із цільного шматка заліза. Його висота становила 13 см, ширина 12 см, товщина 0,8 см. Втулка наральника утворювалася за рахунок витягування і вигину металу. В районі Верхнього Попруття поблизу с. Ревне було виявлено наральник, який згідно з прийнятою класифікацією належить до типу широколопатевого, або наральників з плічками. Власне форма та розміри наральників дозволяють встановити, що вони належали ралу з полозом (за Л. Михайлиною).

В кінці XIX – на початку XX ст. використовувався втульчастий наральник трикутної витягнутої симетричної форми. На протилежному від держака боці закріплювалися дві ручки – чепіги. Даний тип орного знаряддя з деякими варіаціями побутував фактично у всіх регіонах України. Так, в музеї етнографії та художнього промислу при Інституті народознавства у Львові зберігається рало, в якому замість двох – одна ручка (чепіга).

На відміну від рала, плуг мав здатність здійснювати повний або частковий оборот земельного пласту і несиметричну, однобічну оранку. Це досягалося наявністю одностороннього відвалу і часто асиметричною формою робочої частини та її залізного наконечника. У фресковому розписі Вороніцького монастиря (виконаному в 1547 р. на замовлення митрополита Молдавського і Сучавського Григорія Рошки) зафіксована сцена оранки плугом з нерухомим відвалом (полицею), що використовувався у рівнинній місцевості. На зображенні чітко видно характерні частини орного знаряддя плужного типу. В нього залізний леміш прикріплений до переднього кінця дерев'яної основи полоза. Чересло – одна зі

Фото 1. Фрагмент ікони «Страшного суду» (1903 р., церква Св. Іллі, с. Шепіт Путильського р-ну).

складових частин плуга для відрізування пласту землі у вертикальній площині зумовлює наявність і відвального пристрою перевертання землі на один бік борозни. Але на згаданому малюнку відвал відсутній. Описане орне знаряддя є плугом, до якого як тяглова сила використовувалися виключно воли. Про це свідчить довгий гряділь, що переходить у дишло і, в свою чергу, з'єднаний з ярмом. Даний тип знаряддя був безколісним. Припущення, що в середньовіччі бесколісні плуги були досить розповсюдженими, ґрунтується на значній довжині гряділя традиційних східноєвропейських плугів. Очевидно, що до такого типу орних знарядь належить плуг з с. Розстоки Чернівецької області (описаний В. Горленком, І. Бойком та О. Куницьким): полоз виготовлений з стовбура дерева, що має природні відростки. Стовбур слугував полозом, відростки – за ручки. В отвір лівої ручки заднім кінцем забитий вигнутий гряділь, що з'єднується з полозом за допомогою стовби. До стовби і правої ручки прикріплена довга (до 90 см) і вузька (біля 15 см) дерев'яна полиця, яка нагадує скоріше брусок, ніж дошку. Судячи з прямокутного отвору на гряділі, плуг мав чересло, спереду на полоз набитий асиметричний залізний леміш. Один, а не декілька отворів на передньому кінці гряділя, як і значна його довжина (2,6 м), не виключають можливості використання плуга без передка.

В настінному розписі церкви Св. Іллі (Сучава), виконання яких датується тим самим періодом, що й воронєцькі, зображено плуг

цього ж типу, але більших розмірів. На відміну від попереднього зображення, цей плуг має більш масивний і широкий полоз. Передній кінець вужчий і тонший, на ньому закріплений леміш. Задній кінець ширший і товстіший, посередині роздвоєний. Залізний леміш асиметричної форми. Плуг має двоколісний передок. За класифікацією молдавського етнографа М. Демченка, даний тип орного знаряддя відноситься до прямоградільного плуга. Характерно, що використання дерев'яного плуга з колісним передком підтверджується іконографічним матеріалом з північної частини Буковини, що представлений в іконі «Страшного суду» з с. Погорилівка Заставнівського р-ну (експозиція Чернівецького обласного художнього музею) а також зафіксовано автором у сцені ікони «Страшного суду» у церкві Св. Іллі, датованій 1903 р. (с. Шепіт, Путильського р-ну під час етнографічної експедиції у 2011 р.) (рис. 1).

Ще один зразок архаїчного орного знаряддя представлений в експозиції Чернівецького обласного краєзнавчого музею. Полоз у цього плуга значно ширший, складається з широкої дошки, що має ззаду проріз. В отвори задніх кінців дошки вбиті ручки. Плуг з таким полозом набував більшої рівноваги. Описаний варіант побутував у XVIII ст. на Україні вже як пережиток поряд з більш досконалими.

Як видно з вищеописаних джерел, матеріал та техніка виготовлення орних знарядь впродовж тривалого часу в своїй основі не зазнавали суттєвих змін, що підтверджує думку про спільнослов'янські елементи у господарстві та матеріальній культурі населення Буковини.

Леонід Горобець (Київ)

**ЗНАХІДКА РЕШТОК ПТАХІВ ПРИ РОЗКОПКАХ
НА ВУЛИЦІ ЗАРВАНЬСКА 7/2 (м. КАМ'ЯНЕЦЬ-
ПОДІЛЬСЬКИЙ) – РІДКІСНИЙ ВИПАДОК ДЛЯ
АРХЕОЗООЛОГІЇ УКРАЇНИ**

Рештки птахів із археологічних місцезнаходжень досліджені суттєво менше ніж, наприклад, ссавців. Цьому є ряд пояснень (пташині кістки більш крихкі; рештки птаха, викинуті на смітник, на відміну від кісток ссавців середніх і крупних розмірів, можуть бути знищені собаками або свинями; кістки птахів невеликих розмірів частіше залишаються поза увагою при ручному зборі матеріалу;